

Hiireviu – viiuldaja taevavõlvil

Eesti ornitoloogiaühing on tänavuse aasta linnuks valinud viu. Meil võib kohata kolme liiki viusid, seekord tutvustame neist tavalisimat – hiireviud.

Ülo Väli

„Vää, vää, vää!“ – kiledate hüüdude saatel tiirles raagus puude kohal tume kullisiluett. Olin kodu lähedal metsas ja püüdsin oma elu esimest röövlindu määrata. Sel varakevadelisel ennelõunal umbes veerand sajandit tagasi ei olnud mul veel binoklit; toonaste määramis- oskuste ja kättesaadava linnumääraja abiga jäi sõelale kaks varianti: hiireviu või must-harksaba. Tagantjärele olen muiates viimati nimetatut välistanud. Harksabasid kohtab meil väga harva, pealegi ei tee nad üldjuhul häält, kuid hiireviu on hiljem meie maja lähedal pesitsenud igal aastal.

Küllap on hiireviu paljude teistegi linnusõprade jaoks üks esimesi kulle, keda on tähele pandud ja tundma õpitud, sest tihtipeale tegutseb see lind üsna varjamatult inimese naabruses. Tegelikult saab hiireviu hakka- ma väga mitmesugustes elupaikades: teda kohtab nii talude lähedal kui ka metsalaamades, nii avaratel põldudel kui ka sooservades. Vaid tihedamad asulad ja metsata laiud on jäänud tal asustamata. Hea kohastumis- võime on aidanud hiireviul levida üle kogu Eesti ning saavutada röövlindude seas suurima arvukuse: meil pesitseb 6000–7000 paari hiireviusi [1]. Pesapaikade vahe on kesk-

Hiireviu tunneb enamasti hästi ära laia valge rinnavöödi ehk pudipõlle järgi.

Lennul eristab viusid hästi ka saba vöö- ditus: enamasti on hiireviu (pildil)

saba peene kirjaga, herilaseviul on üks lai tume vööt saba taga- otsas ning kaks eesotsas, taliviul saba värv üht- lasem ning lai tume vööt selle tagaot- sas

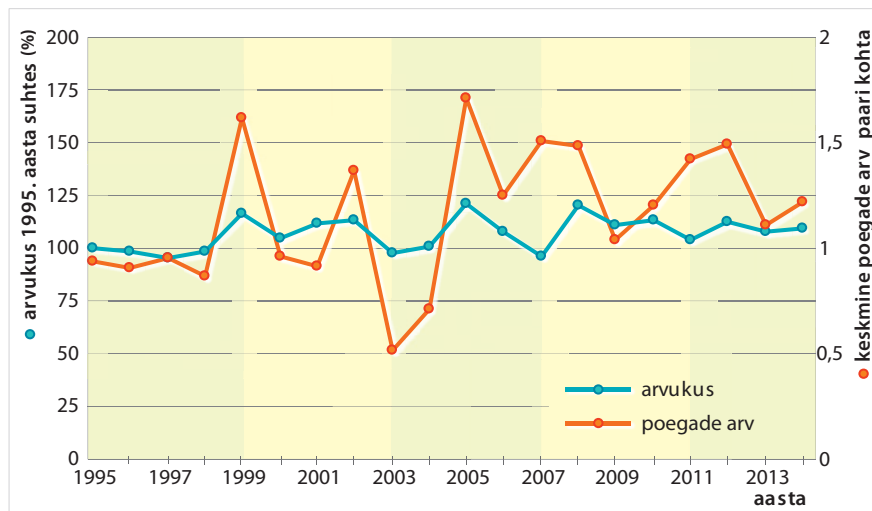

miselt paar kilomeetrit, suuremates metsades ja lausalises põllumajandusmaastikus leidub viusid harvemini, mosaiikses maastikus mõnevõrra tihedamalt. Eestis on teada ka juhtumeid, kus hiireviupaarid on pesitsenud üksteisest vaid mõnesaja meetri kaugusel [2, 10].

Arvatavasti torkab hiireviu ka seetõttu hästi silma, et ta on meie ränd- lindudest üks varasemaid saabujaid: jõuab kohale siis, kui teisi linde on veel vähe. Esimesi viusid võib kohata veebruari lõpul või märtsi algul, aga näiteks 2014. aasta varasel kevadel jõudis suur osa hiireviusi Eestisse juba veebruari jooksul [13]. Märtsi edenedes on teeäärsetel postidel ja puudel üha rohkem näha konutavaid tumepruune pisut tõntsakaid viusiluite.

Värvuselt varieeruvamaid linde.

Tõesti, seljapoolt on hiireviud küll tumepruunid, kuid kõhupoolt, täpsemini alaküljelt, pigem pruuni-valgesäbrulised. Enamasti hakkab silma

♦ 1. Hiireviu pesitsusedukuse (keskmine poegade arv paari kohta) ja suhtelise arvukuse (protsentides) muutused viimasel kahel aastakümnel Eesti röövlinnuseire andmetel. Nagu looduses ikka, varieerub järglaste arv tunduvalt rohkem kui vanalindude oma

väga hea määramistunnus: valkjas lairistvööt rinnal. Kui viu lendu tõuseb, võib näha, et tiivad on pealt ühtlaselt tumepruunid, alt aga hoopis pruuni-valgekirjud.

Tüüpilist hiireviud on õigupoolest üsna raske kirjeldada, sest meie linnude seas on tema sulestik värvuse poolest üks enim varieeruvaid: peaaegu üleni valkjatest isenditest üsna tumedateni välja.

Kust viiul nime sai? Kui seni on viud veel kellelgi kahe silma vahele jäänud, siis märtsi lõpus, veel enam aprilli algul, hakkavad nad end aktiivselt näitama. Tiireldes ja üles-alla lainetava mängulennuga tähistatakse pesitsusterritooriume ning püütakse kärarikalt paarilisi võita. Mõnikord, eriti kevadistel varahommikutel, võib tema hüüde kuulda ka metsast, pesa lähedalt.

Viud ei maksa minna pesa juurde segama, aga võimaluse korral tasub metsas häälitsevale linnule siiski pilk peale visata, sest äravahetamiseni sarnast häält võib teha ka pasknäär. Kõrge, pisut venitatud hüüd on hiireviule väga iseloomulik, eks selle järgi ole viud oma nimegi saanud. Mitmel pool on teda hääle järgi peetud kulliks, kes vihma vingub. Näiteks ütlesid lutsid, et „vihmatsirk küsis vihma: „Vihm! Vihm!“, Põlva kandis aga teati, et „viu um sääne tsirk, kes vett tänitas“ [9]. Teisalt võiks näiteks Lennart Meri ja Valdur Mikita mõttelendu meelevaldselt jätkates oletada, et miks ei võinud just Eesti viud anda nime ka viiulile, meie mailt võis selle muusikariista nimetus siis levida teistesse keeltesse.

Aprilli esimene pool on viudele uue pesa ehituse või vana pesa kohendamise aeg. Hiireviupesad on võrdlemisi kogukad: tavaliselt on nende läbimõõt umbes kolmveerand meetrit ja paksus umbes pool meetrit. Mõlemad mõõdud võivad küündida isegi üle meetri, kuid pesa võib olla ka vaid varesepesa suurune.

Pesa asub tavaliselt puu keskosas, aga mõnikord ehitatakse see vaid mõne meetri kõrgusele või hoopis puulatva.

Kõrge, pisut venitatud hüüd on hiireviule väga iseloomulik, eks selle järgi ole viud oma nimegi saanud.

Mõned pesapaigad võivad olla üpris isesugused. Mäletan üht Tartumaa pesa, mis paiknes niidu keskel üksikul saarepuul. Tõenäoliselt oli üle võetud vana varese- või rongapesa, aga hiireviule see paik sobis: sealt läks lendu tervelt neli poega!

Puistu koosseisu suhtes ei ole hiireviu valiv, ta võib pesitseda peaaegu igat tüüpi metsas. Pesa eelistatakse ehitada siiski okaspuule, mis pakub varju juba varakevadel.

Näiteks Tartumaal on kaks kolmandikku pesadest okaspuudel, neist omakorda kaks kolmandikku kuuskedel, aga veerand siiski ka kaskedel [6]. Seevastu Lõuna-Hiiumaal, kus kuusikuid leidub vähe, paiknevad pesad valdavalt kaskedel ja mändidel. Siiski leidub ka

2 x foto: Ülo Väli

Hiireviu on värvuse poolest üks meie kõige varieeruvamaid röövlindude. Teda võib sageli näha vahti pidamas postidel, heinarullidel ja teistel kõrgematel kohtadel. Ilma varjestuseta elektriliinid on viudele ja teistele suurtele lindudele tõsine oht

Tihti pesitsetakse mitu aastat samas pesas. Pildil on üks aastate jooksul iseäranis mitmekihiliseks tüsenenud pesa, millel kõrgust tublisti üle meetri. Pessa toodud roheliste okste järgi võib oletada liiki: hiireviu kaunistab pesa pigem okaspuu-, hiljem pesitsev herilaseviu aga lehtpuuokstega

Selline paistab hiireviu pesa metsas jalutajale. Pesa tehakse enamasti puu keskossa tugevamatele okstele, puu liigi suhtes ei ole hiireviu kuigi valiv, eelistades veidi siiski okaspuid. Väga sarnased näevad välja muudegi röövlindude, näiteks herilaseviu, kanakulli ja konnakotkaste pesad. Seesugustest suurtest risupesadest maksab märku anda ornitoloogiaühingule või kotka-klubile

Pesitsusbioloogia uuringu käigus rajakaamerasse püütud emotsioonid. Ilmselt on kaks isaslindu – territooriumi omanik ja uustulnuk – sattunud teravasse arutellu sellekevadiste pesitsusvõimaluste üle. Hiireviu maadejagamise hooaeg on märtsis, siis tehakse ennast laineliste ja tiirutavate mängulendudega ning hoigetega liigikaaslastele võimalikult nähtavaks-kuuldavaks

lehtpuudel asuvate pesade naabruses sageli okaspuid, mis pakuvad varakevadel varju.

Ehkki hiireviu on pesametsa valikul suhteliselt leplik, eelistab ta vanaid puustuid, kus pesaaluseks leidub piisavalt tugevate okstega puid. Näiteks Tartumaa pesapuude vanus

sejad alustavad kuu lõpus. Aastati ja piirkonniti võib viude pesitsuse algus erineda. Näiteks Tartumaal on keskmine munemise algusaeg olnud tavaliselt aprilli teisel nädalal, aga 2013. aasta hilisel kevadel alustati hoopis aprilli lõpus.

Saagirohkel aastal munetakse kolm-neli muna, kehvemal piirduakse ühe-kahega. Igal aastal jätab osa viusid pesitsuse vahele, aga selgi juhul hoiavad nad territooriumi ning kaunistavad pesa värskete okstega.

Hiireviu haudevältus on 33–35 päeva, pojad kooruvad tavaliselt mai keskel. Poegade koorumisest saab hästi aru isegi ilma pesa ligi tükkimata ja linde segamata: haudeajal tegutsesid viud võrdlemisi märkamatu, ent järelkasvu söögivajadus sunnib vanalinde end rohkem avamaastikul saagijahil näitama.

Saagirohkel aastal munetakse kolm-neli muna, kehvemal piirduakse ühe-kahega.

jääb enamasti vahemikku 60–95 aastat [6]. Üldjuhul ehitatakse pesa metsaservale võimalikult lähedale: sealt on lühem maa avamaastikule saagijahile lennata.

Viud munevad aprillis. Esimene muna võib pesa ilmuda aprilli esimestel päevadel, viimased pesit-

Enamasti otsib hiireviu saaki rohu- maadel, mõnikord ka viljapõldudel, aga ta võib seda teha ka metsas: raiesmikel ja teistel lagendikel, sihtidel ning teede ääres [4]. Saagialade mitmekesisus kajastub mitmekesis- ses toidus, millest annavad hea üle- vaate Tartumaal loodus- ja kultuur- maastikus tehtud toitumisuuringud [7, 8, 11]. Nendel andmetel on hii- reviu põhitoit pisiimetajad, valdavalt uruhiired, aga üsna rohkelt leidub ka mutte ja karihiiri, vähem leethiiri, mügrisid ja teisi närilisi.

Tervelt viiendiku hiireviude saagist võivad hõlmata konnad; erinevalt teistest kahepaikseid jah- tivatest röövlindudest söövad hiire- viud ka kärnkonna. Olulisel kohal on saagis linnud: enamasti tabatakse väiksemaid värvulisi, aga mõnikord langevad hiireviu saagiks ka vares- lased, harva koguni rukkiräägud või nurmkanad.

Viud ei ütle ära ka roomajatest, saagis leidub nii sisalikke kui ka madusid. Muuseas, hiireviu root- sikeelne nimetus *ormvråk* viitab- ki tema huvile madude vastu. Eesti vanarahvas hiireviud madudega ei seostanud, pigem peeti teda hiirte ja rottide püüdjaks, kuigi mõnel pool, ilmselt kanakulliga segiajamise tõttu, arvati tema süüks ka tetrede ja jänese- te kadu [9].

Ehkki hiireviu toitumine on mit- mekesine, määrab tema pesit- susedukuse siiski uruhiirte kui põhitoidu rohkus. Viimastel aasta- kümnetel on uruhiirte arvukus Eestis vaheldunud üsna korrapäraselt: iga kolme aasta tagant on nende arvukus kõrgseisus ning ka hiireviu pesitsus- edukus järgib seda rütmi [5] (♦ 1). Nendel headel hiireaastatel on viu- del sageli kolm, mõnikord koguni neli poega, seevastu kehvadel aasta- tel piirdatakse ühe-kahe pojaga ning paljud paarid ei hakkagi pesitsema.

Headel hiireaastatel näib ka hii- reviu arvukus olevat pisut suurem (♦ 1). Ehkki arvukus võib tõepoolest aastati mõnevõrra erineda, on selle mulje peapõhjus muutused hiireviu aktiivsuses: kui pojad on pesas, pea-

Röövlinnuaabits

Viud

Viud on laiatiivalised rongasuured kullid, kes sageli tiirlevad kõrgel avamaastiku kohal. **Hiire- ja taliviul** on ümarad tiivad ja lühike saba, tiibu hoiavad nad kerges *Hiireviu* V-asendis; neid võib kohata postidel, üksikutel puu- del või heinarullidel saaki varit- semas. **Herilaseviu** tiivad on pisut kitsamad ja saba pikem; hoiab tiibu rõhtsalt või õige pisut allapoole kaardu, postidel jms kohtadel enamasti *Herilaseviu* ei peatu.

Kotkad

Kotkad on enamasti rongast tun- duvalt suuremad pruunid linnud, aga sulestikus võib leiduda ka teisi värve, nt kollakas pea ja kael, valge saba või valged tiivalaigud. Kotkaid nähakse tavaliselt kõr- gel tiirlemas, hoides tiibu V-kujuliselt kehast pisut ülevalpool (**kal- jukotkas**), rõhtsalt (**merikotkas**) või allapoole kaardus (**konnakotkad**). Konnakotkaid võib kohata ka hiireviutaoli- selt rohumaadel kõrgematel kohtadel vahti pidamas. Rongast vaid pisut suuremal **kalakot- kal** on alapool must-valge, tiibu hoiab ta pisut nurkjalt, otsad allapoole, tihti rapleb veekogude kohal.

Loorkullid

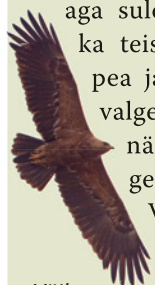
Loorkullid on rongasuu- rused; nii tiivad kui ka saba on neil pikad ja kitsad, sageli len- davad madalal avamaastiku kohal, hoides tiibu V-kujuliselt tõste- tuna. **Välja- ja soo-loor- kulli** isaslinnud on hal- lid, mustade tiivaotste- ga, emaslinnud aga üla- poolelt pruunid, alt pruuni-valgekirjud; **roo-loorkulli** emas- lind on peaaegu üleni tumepruun, isaslin- nu saba ja tiivad aga valdavalt hallid.

Haukad

Haukad on lühikeste laia- de tiibade ja pika sabaga röövlinnud. Ülapool on neil halli- kas, ala- pool tihedalt vöödi- tatud. Leidub kaht liiki haukaid: rongasuu- rune **kanakull** ja haki- kuni varese- suurune **raudkull**.

Pistrikud

Pistrikud on terava- tipuliste tiibadega hakisuurused kullid. Tavalisemad liigid on tellisekarva punakaspruuni seljaga pikasabaline **tuuletallaja**, keda võib tihti kohata rohumaadel „tuult talla- mas“, ning tumehalli üla- poole ja lühema sabaga kiirelennuline **lõopistrik**.

vad vanalinnud rohkem saaki jahtima ja torkavad lihtsalt sagedamini silma.

Noored hiireviud lennuvõimestu- vad jaanipäeva paiku. Esimesed lennuretked on väga tähtsad: kui

need õnnestuvad, on tulevikuvälja- vaated märksa paremad. Just vahetult pärast pesast lahkumist hukub suur osa viudest: ei osata vältida elektrilii- ne; kõvahäälsete toidumangujatena ollakse hõlbus sihtmärk kanakullile;

jäädakse maapinnale, kus neljajalgseid kiskjad neid murda võivad. Samas on teada juhtumeid, kui pesaga alla kukunud poeg on maapinnal üles kasvatanud [12].

Kui kõik läheb kenasti, võib suve lõpul, juulis-augustis, näha poegi metsaservade kohal lendamas ja üksteisega mängimas. Värske helekirju sulestikuga noorlinde on küllalt hõbus eristada sulgivast vanalinnust, kes neile ikka veel süüa toob.

Esimene ränne talvitusale on noortele viudele suur proovikivi. Kui seegi on üle elatud ning pärast talvitamist pesitsusalale naastud, võivad hiireviud juba teisel eluaastal hakata pesitsema [14].

Hiireviude sügisene ära- ja läbiränne algab meil septembris ja kestab novembrini, rändemaksimum on oktoobris. Eesti viud liiguvad talvitama peamiselt Kesk-Euroopasse: Matsalu rõngastuskeskuse andmetel on väljaspool Eestit nähtud 99 siin rõnga jalga saanud isendit, neist enamikku Saksamaal (13 leidu), Prantsusmaal (9), Poolas (6) ja Tšehhimaal (5).

Euroopas talvitamine ongi iseloomulik meie hiireviu alamliigile *Buteo buteo buteo*. Varem arvati, et Eestis pesitseb hoopis idapoolne alamliik *Buteo buteo vulpinus*, kelle talvitusala jäädav kaugale Aafrikasse, kuid rõngastusandmed näitavad ühemõtteliselt selle arvamuse ekslikkust.

Kuigi enamik asurkonnast lahkub sügisel, võib meil hiireviuid üha

2 x foto: Ülo Väli

Pereidüll rajakaameras. Saagivaestel aastatel sirgub pesas vaid üks poeg

enam kohata ka talviti. Talvine arvukus on väga kõikumine, hinnanguliselt 200–3000 isendit [1, 13]. See oleneb nii lumeoludest meil ja põhja pool kui ka pisinärliste arvukusest talvel ja sellele eelnenud sügisel. Veel paar-kümmend aastat tagasi kohtas hiireviud talvel peamiselt Saaremaal, vähemal määral mujal Lääne-Eestis, kuid tänapäeval võib talvitavaid hiireviuid näha kõikjal üle Eesti [13].

Kuigi enamik asurkonnast lahkub sügisel, võib meil hiireviuid üha enam kohata ka talviti.

Hiireviu arvukus on viimastel aastakümnetel olnud väga püsiv (♦ 1) ja suuri ohtusid tal tänapäeval ei ole. Kuna kõik röövlinnud on meil kaitse all, ei vaena ka inimene neid nii nagu möödunud sajandi alguse „kullisõdade“ aegu. Mõnele linnule võib siiski saatuslikuks saada segiajamine kanakulliga, kelle vastu on rahvas veel harjunud vimma pidama. Sajandi eest maksti aga ka hiireviu tabamise eest preemiat ning aastast tapeti siis ilmselt sadu hiireviuid! Toona oligi hiireviu säilinud peamiselt suu-

remates metsades [3]: tõenäoliselt lasti inimese naabruses pesitsevad kergesti tabatavad linnud lihtsalt maha.

Mets on tegelikult hiireviule sobiv elupaik, eriti tänapäevased majandusmetsad, kus leidub nii lageraielange saagi jahtimiseks kui ka nende vahel säilinud puistukilde, kus pesitseda. Metsaraie võib hiireviud mõnikord isegi aidata: korduvalt on juhtunud, et puistuid killustav raie on ära peletanud vanametsalembese kanakulli, ning tema pesa on seejärel asustanud hiireviu.

Kuna hiireviu eelistab pesitseda vanemates, sageli raiealastes puistutes, hävib raieetega siiski

ka palju hiireviupesi. Praegune looduskaitse eadus keelab küll hiireviu pesapuud raiuda, kuid rohkem kaitset selle liigi elupaikadele ei pakuta. Siiski võiks loodushoidlik metsamajandaja jätta viupesade ümber veel vähemalt mõned puud varjeks, sest lagedale jäänud pesa tavaliselt hüljatakse.

Palju enam kui metsaraie võib lähiajal mõjutada hiireviud põllumajanduse areng, eelkõige see, kui palju säilib saagialadeks kohaseid rohumaad. Kui viljapõldudel saavad hiireviud veel kuidagi saagi kätte, siis jaht rapsipõldudel on peaaegu võimatu: isegi kui kemikaalidega töödeldud rapsis on hiiri säili-

Foto: Ülo Väli

Foto: Joosep Tuv

Pesast välja lennanud poegi võib veel mitu päeva näha jalgu puhkamas pesa lähedal oksal. Noorlindu eristab vanalinnust heleda-kirjaline selg

nud, on nad röövlindude eest peidetud läbipääsmatu rapsivartest madratsi alla. Arvatavasti niisama raske on saaki tabada maisipõldudel, mis on hakanud Eestis üha enam levima.

Sellel, kuidas hiireviul seni on läinud ja edaspidi minema hakkab, hoiavad Eesti linnu-uurijad järjekindlalt silma peal. Eesti ornitoloogiaühingus on juba aastakümneid tegutsenud röövlinnutöörühm, mille liikmed seiravad igal aastal üle Eesti paiknevatel uurimisaladel koos teiste kullide-kakkudega ka hiireviude arvukust ja sigimisedukust. Näiteks 2014. aastal koguti niiviisi pesitsusandmeid sadakonna viupesa kohta.

Seirajaid jagus möödunud aastal 15 alale. Sellest ei piisa, et meie röövlindude käekäigust head ülevaadet saada, **seetõttu on uued huvilised oodatud seireprojektiga liituma.** Oskuste pärast pole vaja muretseda: need tulevad õige pea, vaja on vaid püsivust ja huvi röövlindude vastu! ■

1. Elts, Jaanus jt 2013. Eesti lindude staatus, pesitsusaegne ja talvine arvukus 2008–2012. – Hirundo 26: 80–112.
2. Lelov, Eedi 1997. Tähelepanekuid röövlindudest. – Hirundo 1: 51–53.
3. Lõhmus, Asko 1997. Röövlindude arvukuse muutustest Loode-Tartumaal. – Hirundo 1: 4–16.
4. Lõhmus, Asko 2001. Toitumisbiotoobi valikust Loode-Tartumaa röövlindel. – Hirundo 14: 27–42.
5. Lõhmus, Asko 2004. Röövlinnuseire 1999–2003: kanakulli kadu ja hiiretsüklite kella-värk. – Hirundo 17: 3–18.
6. Lõhmus, Asko 2006. Nest-tree and nest-stand characteristics of forest-dwelling raptors in east-central Estonia: implications for forest management and conservation. – Proceedings of the Estonian Academy of Sciences. – Biology, Ecology 55: 31–50.
7. Lõhmus, Asko; Rander, Reimo 1992. Röövlindude pesitsemisest Laeva ruudus 1991. a. – Hirundo 11: 5–8.
8. Lõhmus, Asko; Rander, Reimo; Rander, Anti 1993. Laeva röövlinnuruut 1992. aastal. – Hirundo 2: 15–18.
9. Mägi, Mart 1969. Linnud rahva keeles ja meeles. Eesti Raamat, Tallinn.
10. Randla, Tiit 1976. Eesti röövlinnud. Valgus, Tallinn.
11. Väli, Ülo; Laansalu, Arne 2002. Röövlindude arvukus, sigimisedukus ning saagi koostis Härjanurme vaatlusruudus Tartumaal 1992.–2001. a. – Hirundo 15: 35–46.
12. Väli, Ülo; Urbas, Pille 1998. Hiireviupoeg sirgus maapinnal. – Eesti Loodus 49 (11/12): 518.
13. Väli, Ülo jt 2014. Kultuur-avamaastikul talvitavate röövlindude levik, arvukus ning elupaigakasutus Eestis. – Hirundo 27: 14–35.

14. Walls, Sean S.; Kenward, Robert E. 1998. Movements of radio-tagged Buzzards Buteo buteo in early life. – Ibis 140: 561–568.

Loe ka:

- Tuule, Eet 2015. Ootamatu kohtumine – hiireviu talimaastikul. – Loodusesõber 1: 24–31.
- Väli, Ülo 2015. 2015. aasta lind on viu. – Eesti Jahimees 1: 20–23.
- Väli, Ülo 2015. Mida oodata viuaastalt? – Eesti Loodus 66 (2): 93.

Järgmistes Eesti Looduse numbrites tutvustame teisi aasta linde: taliviud ja herilaseviud.

Ülo Väli (1974) on 2015. aasta linnu projekti juht ja Eesti ornitoloogiaühingu röövlinnutöörühma juht; töötab Eesti maaülikoolis vanemteadurina.

Tänavusel viuaastal kutsume kõiki üles panema kirja oma viuvaatlused – liik, aeg, koht, elupaik ja tegevus – ja edastama need internetis aasta linnu kodulehe kaudu ornitoloogidele. Samuti on kõik oodatud osalema linnuretkedel, ettekandeõhtutel ja muudes viuaasta tegemistes.